

Πολιτική δημοσιότητα και η ιδέα ενός πανεπιστημίου

ΚΟΣΜΑΣ ΨΥΧΟΠΑΙΔΗΣ

ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ Οκτωβρίου του 1794 ο Καντ έλαβε στην Καϊνιξβέργη όπου έζησε και edίδαξε ως πανεπιστημιακός καθηγητής ένα επίσημο έγγραφο της Βασιλικής Πρωσικής Κυβέρνησης όπου διατυπώνεται εναντίον του η μομφή ότι κάνει κατάχρηση της φιλοσοφίας του χρησιμοποιώντας την για να αλλοιώσει, να παραχαράξει και να υποβιβάσει σημαντικές δοξασίες της Αγίας Γραφής και του χριστιανισμού. Στο έγγραφο γίνεται ιδιαίτερη μνεία στο έργο του Καντ «Η θρησκεία εντός των ορίων του Λόγου και μόνον», όπου υποτίθεται ότι επιχειρήθηκε αυτή η αλλοίωση των θρησκευτικών δοξασιών και καταληκτικά διατυπώνεται η απειλή ότι εάν ο συγγραφέας δεν συμμορφωθεί και δεν παύσει την παραπάνω δραστηριότητα θα αντιμετωπίσει αρνητικές (πειθαρχικές) γι' αυτόν συνέπειες. Στην απάντησή του στην επιστολή αυτή ο Καντ, 71 ετών τότε, αρνείται ότι με τις φιλοσοφικές του εργασίες κάνει κατάχρηση της ιδιότητάς του ως καθηγητή της νεολαίας επικαλούμενος ένα τυπικό επιχείρημα (ότι στις παραδόσεις του χρησιμοποιεί το σύγγραμμα του Baumgarten που δεν αναφέρεται σε θρησκευτικά θέματα!). Αρνείται ακόμα ότι με τις δημοσιεύσεις του και ιδίως με αυτήν για τη *Θρησκεία εντός των ορίων του Λόγου* θα μπορούσε να βλάψει ένα ευρύτερο κοινό (τον «λαό»), με το επιχείρημα ότι «το βιβλίο δεν είναι καθόλου κατάλληλο για κάτι τέτοιο. Είναι μάλλον ένα βιβλίο ακατανόητο και κλειστό για το κοινό και παρουσιάζει θέματα που πραγματεύονται μεταξύ τους οι πανεπιστημιακοί επιστήμονες τα οποία το κοινό δεν λαμβάνει καν υπ' όψιν». Ωστόσο, γράφει ο Καντ, η κυβέρνηση δεν ανακάλυψε τις θρησκευτικές αλήθειες από μόνη της και χρειάζεται τον διαρκή έλεγχο και τις διορθώσεις της επιστημονικής έρευνας, και ιδίως αυτής που προέρχεται από την Θεολογική και Φιλοσοφική Σχολή, για να μην καταλήξει να αναγορεύσει σε επίσημη κρατική θρησκεία ακατάλληλες και απρόσφορες διδασκαλίες.

Η επιστολή του Καντ καταλήγει με μια φιλοσοφική τοποθέτηση. Σύμφωνα με αυτήν ο ανθρώπινος Λόγος περιέχει ό,τι είναι ουσιώδες σε μια θρησκεία (σε αντίθεση με τον αποκαλυπτικό Λόγο που περιλαμβάνει και το πουσιώδες και το τυχαίο). Το ουσιώδες αυτό της θρησκείας εντοπίζεται στην ηθικο-πρακτική διάσταση του Λόγου και συνίσταται στις αρχές της γενικό-

τητας, ενότητας και αναγκαιότητας που είναι ανακατασκευασίμες μέσα από τις θρησκευτικές δοξασίες (στις ίδιες αρχές δηλαδή που χρησιμοποιούνται από την φιλοσοφία προκειμένου να οριοθετήσει τους όρους της κοινωνικο-πολιτικής ζωής των ανθρώπων ως ενότητα υπό γενικούς νόμους, ή το ηθικό πράττειν ως πράττειν που δεν έχει ως κίνητρο επιμέρους συμφέροντα, αλλά την *γενική νομοθεσία*).

Ίσως το επεισόδιο αυτό, στο οποίο αναφερθήκαμε, να μην συνιστούσε παρά ένα περιορισμένου ενδιαφέροντος ιστορικό παράδειγμα για τον τρόπο που η πρωσική κυβέρνηση προσπαθούσε να πειθαρχήσει τους διαφωτιστές καθηγητές στα πανεπιστήμιά της, αν δεν είχε δώσει την αφορμή στον Καντ να προβληματισθεί πάνω στη σχέση κράτους, πανεπιστημίου και κοινωνίας, και να συγγράψει ένα κείμενο που εξακολουθεί να είναι σημαντικό και για τον σημερινό μας προβληματισμό πάνω σε αυτή τη σχέση. Το κείμενο αυτό ονομάστηκε «Η διένεξη των Σχολών» (εννοούνται οι πανεπιστημιακές σχολές) και δημοσιεύθηκε στην Καϊνιξβέργη το 1798 (τέσσερα χρόνια μετά την ανταλλαγή των επιστολών στις οποίες αναφερθήκαμε). Χαρακτηριστικό αυτού του κειμένου είναι ότι σε αυτό αναπαράγεται η αντινομική σχέση μεταξύ επιστήμης, κράτους και θρησκείας με τη μορφή μιας διένεξης μέσα σε ένα πανεπιστήμιο κι απέναντι στην κυβέρνηση που έχει την εποπτεία του πανεπιστημίου. Η διένεξη έχει τον χαρακτηρισμό αντιπαράθεσης των αξιώσεων των επιμέρους σχολών, της Θεολογικής, της Φιλοσοφικής, της Νομικής, της Ιατρικής, οι οποίες ως προς την πανεπιστημιακή τους συγκρότηση βρίσκονται δίπλα-δίπλα, σε σχέση παράλληλη και σε ισοτιμία μεταξύ τους, ως προς τα γνωστικά αντικείμενα που θεραπεύουν όμως, απεικονίζουν τις μορφές συναλληλίας, ιεράρχησης και λειτουργικής αλληλοαναφοράς των *πραγματικών* κοινωνικών σχέσεων που συνιστούν τα αντικείμενα αυτά. Μέσα στο πανεπιστήμιο αναπαράγεται δηλαδή η ένταση μεταξύ αφενός του ιδεώδους του ανεμπόδιστου και κριτικού, μακριά από κάθε συμφέρον, ισότιμου διαλόγου όλων των μελών του, και αφετέρου των πραγματικών σχέσεων προς την εξουσία και προς την κοινωνία, στην οποία είναι ενσωματωμένο. Την σχέση αυτή ο Καντ φιλοδοξεί να αναλύσει «εκ του λόγου». Για τον σκοπό αυτό προβαίνει σε

μια διάκριση των τεσσάρων σχολών ενός πανεπιστημίου σε δύο ομάδες, αφενός στην ομάδα των τριών «ανώτερων» σχολών (Θεολογικής, Νομικής, Ιατρικής) και αφετέρου στην «κατωτέρα» σχολή (την Φιλοσοφική).

Κριτήριο της καντιανής διάκρισης αποτελεί η σχέση του πανεπιστημίου με την κυβέρνηση. Η κυβέρνηση είναι ενδιαφερόμενο μέρος που έχει συμφέρον να εξετάζει τον χαρακτήρα της διδασκαλίας των τριών ανώτερων σχολών καθώς αυτή έχει άμεση και διαρκή επίδραση στον λαό, λ.χ. με την προετοιμασία ιεροκηρύκων που δεν θα είναι αιρετικοί, δικηγόρων και δικαστών με καλές νομικές γνώσεις ή γιατρών που θα είναι πράγματι σε θέση να γιατρεύουν τους ασθενείς. Γι' αυτό και διατηρεί το δικαίωμα ελέγχου αυτών των σχολών. Αντιθέτως στην κατώτερη σχολή, την Φιλοσοφική, ένα τέτοιο ενδιαφέρον δεν εκδηλώνεται (δεν θα πρέπει να εκδηλώνεται). Η κυβέρνηση εδώ αφήνει τις διδασκαλίες να ελέγχονται μόνον από τον λόγο των ιδίων των μελών της σχολής. Βέβαια και στην περίπτωση των ανώτερων σχολών η κυβέρνηση δεν υποκαθιστά τους επιστήμονες, δεν παίζει τον επιστήμονα, αλλά ελέγχει την δημόσια εκδήλωση της διδασκαλίας των σχολών αυτών ως προς την εφαρμογή της στην κοινωνία. Αλλά ακριβώς ως αντίβαρο του περιορισμού αυτού θα πρέπει να λειτουργήσει η πλήρης ελευθερία της Φιλοσοφικής Σχολής: «Θα πρέπει στην επιστημονική κοινότητα ενός πανεπιστημίου να υπάρχει και μια πανεπιστημιακή σχολή που όσον αφορά την διδασκαλία της να είναι ανεξάρτητη από τις διαταγές της κυβέρνησης, που να μην είναι μεν ελεύθερη να διατάζει, αλλά να είναι ελεύθερη να κρίνει τους πάντες, που να ασχολείται με το συμφέρον της επιστήμης, δηλαδή με την αλήθεια όπου ο λόγος θα πρέπει να δικαιούται να μιλήσει δημόσια. Γιατί χωρίς μια τέτοια σχολή η αλήθεια (προς βλάβη της ίδιας της κυβέρνησης) δεν θα έβγαινε στο φως, ο λόγος όμως είναι από την φύση του ελεύθερος και δεν δέχεται καμιά προσταγή να θεωρήσει κάτι ως αληθές (όχι *credo* πίστευε, αλλά ένα *ελεύθερο credo*). Η αιτία όμως ότι μία τέτοια σχολή παρό το μεγάλο της πλεονέκτημα (την ελευθερία) ονομάζεται παρ' όλα αυτά *κατώτερη*, μπορεί να βρεθεί στη φύση του ανθρώπου: διότι αυτός που μπορεί να προστάζει, ακόμη κι αν είναι ταπεινός υπηρετής κάποιου άλλου, θεωρεί ωστόσο ότι είναι ευγενέστερος και ανώτερος

από κάποιον άλλον που είναι μεν ελεύθερος, αλλά δεν έχει να προστάζει κανέναν» (282).

Η παραπάνω διάκριση μεταξύ των σχολών με κριτήριο κατά πόσον υπάρχει δέσμευση της ελευθερίας της διδασκαλίας τους αξιώνει ότι είναι κάτι περισσότερο από μια εμπειρική διάκριση και ότι εκπηγάζει από αργίοι έλλογα κριτήρια. Παράμεινε ωστόσο ανοικτό πρόβλημα πώς θα εξειδικευθεί περαιτέρω η διάκριση μεταξύ των σχολών που βασίζεται στον Λόγο. Μια δυνατότητα για μία έλλογη ιεράρχηση και κατάταξη μεταξύ των ανώτερων σχολών, την οποία διακρίνει ο Καντ, θα ήταν να ξεκινήσουμε από την ιδέα της ανθρώπινης ευδαιμονίας (η πραγματοποίηση της οποίας υποτίθεται ότι επιδιώκεται από τις κυβερνήσεις) και να κατατάξουμε ιεραρχικά ως

ύψιστη ευδαιμονία την *αιώνια ευδαιμονία* (που θεραπεύει η *Θεολογική Σχολή*), εν συνεχεία την *κοινωνική ευδαιμονία* στην αστική κοινωνία υπό δημόσιους νόμους (αρμοδιότητα της *Νομικής Σχολής*), τέλος την καλή σωματική (φυσική) κατάσταση του πληθυσμού που μπορεί να εγυνηθεί η *Ιατρική Σχολή*. Ο Καντ αναφέρεται σε μια τέτοια κατάταξη ως μία δυνατή κατάταξη, αλλά δεν την εγκρίνει ούτε την απορρίπτει εδώ ρητά. Εμείς γνωρίζουμε όμως ότι θα πρέπει να απορριφθεί, δεδομένου ότι η κατάταξη αυτή προκύπτει από μια αντιστοιχία των δυνάμεων της ανθρώπινης φύσης, του *Λόγου*, της *Διάνοιας* και του *Ενστίκτου* προς ευδαιμονικά αγαθά (θεία ευδαιμονία, κοινωνική ευδαιμονία και σωματική ευδαιμονία), καταδικάζοντας έτσι τον ανθρώπινο λόγο να ταυτισθεί με

ένα δογματικό θρησκευτικό ιδεώδες αιώνιας ευδαιμονίας, και αφαιρώντας του έτσι την ελευθερία του. Αντίστοιχα, θα πρέπει να απορρίψουμε και μια άλλη δυνατότητα ιεράρχησης που θα προέκυπτε αν ξεκινούσαμε από τις αισθήσεις και τα ένστικτα, οπότε πρώτη θα ετίθετο η Ιατρική Σχολή (θεραπεύει το σώμα), θα ακολουθούσε η Νομική που εγγυάται την περιουσία των εγωϊστικά δρώντων ατόμων και τελευταία θα ερχόταν η Θεολογική που ειδικεύεται στην διδασκαλία περί της μη αισθητηριακής-απτής μελλοντικής ζωής. Προκύπτει άρα μία *απροσδιοριστία* ως προς τις δυνατές κατατάξεις μεταξύ των σχολών αυτών αν δεν αποκατασταθεί η σχέση τους προς την Φιλοσοφική Σχολή, ως προς την οποία και μόνον καθίσταται εφικτό να ενταχθούν σε ενιαίο πλαίσιο που αντέχει

στην κριτική. Αυτό προκύπτει κατά τον Καντ και αν εξετάσουμε και τα *κείμενα* που είναι δεσμευτικά για τις σχολές αυτές: τα ιερά κείμενα (Βίβλος), τα νομικά κείμενα (κώδικες) και τις ισχύουσες ιατρικές και υγειονομικές διατάξεις. Όσο τα κείμενα αυτά δεν οχυρώνονται πίσω από τον τεχνικό τους χαρακτήρα και την ιδιότητά τους να ισχύουν υποχρεωτικά και αξιώνουν ότι χρησιμοποιούν έλλογο αναστοχασμό, θα πρέπει να αντιμετωπίσουν την κριτική της Φιλοσοφικής Σχολής, η οποία δεν δεσμεύεται από αυθεντίες, αλλά «εκφράζεται βάσει της ελευθερίας και της ισότητας» (δηλαδή με διαφανιστικές ιδέες κατά του δογματισμού).

Χαρακτηριστικό για την Θεολογική Σχολή είναι κατά τον Καντ ότι δεν αναφέρεται στην φύση του ανθρώπου (δηλαδή στην ικανότητά του να προβαίνει σε έλλογες / ηθικές κρίσεις), αλλά σε μια υπερφυσική / υπερβατή αντίληψη της θείας χάριτος. Οι ερμηνείες της αναφέρονται σε κάποια σταθερά και αναλλοίωτα στον χρόνο δογματικά κείμενα, αλλά κινδυνεύουν να εκπέσουν στον σχετικισμό καθώς δεν βρίσκουν αυθεντικό ερμηνευτή των κειμένων αυτών. Από την άλλη μεριά χαρακτηριστικό για την Νομική Σχολή είναι ότι έχει ως αντικείμενό της κανόνες που εξασφαλίζουν το πρόσωπο και την περιουσία των μελών της κοινωνίας, αλλά οι κανόνες αυτοί δεν θεμελιώνονται σύμφωνα με τον τύπο αυτό της επιστήμης στον λόγο, αλλά στην κυβερνητική εξουσία που τους επιτρέπει να ισχύουν ως θετικό δίκαιο σε μία κοινωνία. Οι ερμηνείες της δεν εκπίπτουν στον σχετικισμό καθώς υπάρχει έγκυρος ερμηνευτής των νόμων (δηλαδή οι δικαστές όλων των βαθμίδων και σε τελευταία ανάλυση ο νομοθέτης), αλλά οι κανόνες της είναι οι ίδιοι σχετικοί και ευμετάβλητοι καθώς αλλάζουν στον ιστορικό χρόνο. Η ίδια η ιδέα της νομοθεσίας βρίσκεται έξω από τον επιστημολογικό ορίζοντα της νομικής επιστήμης. Τέλος, χαρακτηριστικό για την σχέση της Ιατρικής Σχολής με την κυβέρνηση είναι ότι η Σχολή αυτή θα πρέπει να συμπράξει, προκειμένου να εφαρμοσθούν οι γνώσεις της στην κοινωνία, με υγειονομικές επιτροπές και όργανα εποπτείας της άσκησης του ιατρικού επαγγέλματος. Οι επιτροπές και τα όργανα αυτά συγκροτούνται από την κυβέρνηση, αλλά αποτελούνται από μέλη της Σχολής. Κατά την σύνταξη των επιστημονικών κειμέ-

νων στα οποία ανατρέχει η ίδια η επιστήμη για την καλλιέργεια των γνώσεών της δεν μεσολαβεί κάποια ιδιαίτερη κρατική ανάμειξη, αλλά τα κείμενα αυτά αποτελούν επιστημονικές δημοσιεύσεις από τα σχετικά πεδία των φυσικών επιστημών. Με αυτή την έννοια η Σχολή αυτή μπορεί να θεωρηθεί ως η πλέον ελεύθερη στην δράση της από τις ανώτερες σχολές.

Για την κατώτερη Σχολή, την Φιλοσοφική, είδαμε ότι αυτή ασχολείται με διδασκαλίες που δεν ανατρέχουν σε κάποια εξωτερική διαταγή για να συγκροτηθούν. Αναφέρονται μάλλον στην αλήθεια των περιεχομένων που αναδεικνύονται με την χρήση της ελεύθερης κρίσης και του λόγου. Στα πλαίσια του πανεπιστημίου η Φιλοσοφική Σχολή είναι ειδικευμένη σε θέματα αλήθειας, και δευτερευόντως σε θέματα χρησιμότη-

τας. Από πλευράς καταμερισμού της εργασίας μεταξύ των επιμέρους επιστημών αφενός, μεταξύ των επιστημών και της κυβέρνησης αφετέρου, η αναζήτηση αυτή της αλήθειας αποβαίνει προς όφελος τόσο της κυβέρνησης, όσο και των ανώτερων σχολών που μόνο να κερδίσουν έχουν από τον διαρκή κριτικό έλεγχο και την κριτική αναδιτύπωση δοξασιών που θεωρούσαν δεδομένες (κριτική που αναφέρεται στις αντιφάσεις τους, στην συνοχή τους, ή στα όρια ισχύος τους). Γι' αυτό και η κριτική αυτή δραστηριότητα δεν μπορεί να απαγορευθεί από την κυβέρνηση.

Ο Καντ υπογραμμίζει ότι αυτή η περιγραφείσα λειτουργία ανατροφοδότησης, το σύστημα δηλαδή δημοσίων διαλόγων και αλληλοαναφοράς μεταξύ των σχολών ως προς τις «αλήθειές» τους και την αποτελεσματικό-

τητα του κρατικού ελέγχου, δεν αφορά με κανέναν τρόπο κατ' ευθείαν τον λαό, του οποίου δουλειά δεν είναι να αναμειγνύεται σε ζητήματα επιστήμης και φιλοσοφίας που δεν κατανοεί ή ημι-κατανοεί. Αφορά μόνον τους επιστήμονες των πανεπιστημιακών σχολών και την κυβέρνηση, καθώς επιτρέπει στους αρμόδιους, ως προς τα επιμέρους πεδία γνώσης, δημοσίους υπαλλήλους να «έρχονται κοντύτερα στον δρόμο της αλήθειας».

Η κριτική στην δυνατότητα του λαού να συμμετέχει σε αυτό το πλέγμα δημοσίων διαλόγων και αλληλοαναφορών που εξασφαλίζει την διεύρυνση της κριτικής γνώσης στηρίζεται σε μία αντίληψη του λαού ως συνόλου εγωϊστικών συμφερόντων, στο οποίο αντιστοιχούν οι δραστηριοποιήσεις των ανώτερων σχο-

λών (αν αφαιρούσαμε από την διορθωτική δράση της φιλοσοφίας) ως τεχνοκρατικές δραστηριότητες. Ο λαός θέλει να κερδίζει τις δίκες του, είτε έχει δίκιο, είτε έχει άδικο. Σε αυτό αντιστοιχεί μια αντίληψη της Νομικής ως σχολής παραγωγής ικανών τεχνοκρατών δικηγόρων. Ο λαός θέλει ιερείς που να τον παρηγορούν, συγχωρούν κ.λπ., πράγμα που αντιστοιχεί σε μία θεολογία της θείας χάριτος. Ο λαός θέλει να τον γιατρεύουν οι γιατροί όταν αρρωσταίνει σε αντιστοιχία προς μία ιατρική της τεχνοκρατικής αντιμετώπισης της ασθένειας, αντί της επιδίωξης της πρόληψης και του μέτρου στον τρόπο ζωής. Αντίθετα, υπόθεση της φιλοσοφικής δραστηριότητας είναι οι ιδέες του ελεύθερου ηθικού αυτοπροσδιορισμού και της υπευθυνότητας, του δικαίου και του μέτρου. Στις ιδέες αυτές αντιστοιχεί μία άλλη ιδέα «λαού» ως υπευθύνου και ελεύθερου όλου. Ενόψει του γεγονότος ότι ο τύπος αυτός διαφωτισμένου λαού δεν έχει συγκροτηθεί ακόμη ιστορικά, αλλά αποτελεί διαρκές αίτημα να συγκροτηθεί ο χωρισμός του λαού των εγωιστών από τις επιστήμες και η σύνδεση των επιστημών σε ένα πανεπιστήμιο αφενός με την κριτική δραστηριοποίηση της Φιλοσοφικής Σχολής και αφετέρου με την υπεύθυνη πράξη και την κατανόηση της κυβέρνησης κρίνοντας ότι είναι όροι για να υπάρξει πρόοδος στην πορεία του Διαφωτισμού σε μία χώρα και σε μία εποχή. Προφανώς το σύστημα αυτό χωρισμών αποτελεί έκφραση των διακρίσεων στο εσωτερικό του καντιανού κριτικού φιλοσοφικού συστήματος μεταξύ λόγου, εφαρμογής του στην εμπειρία και μίας διαδικασίας αναστοχασμού – διακρίσεων που αποκλείουν σχετικιστικές και δογματικές χρήσεις του λόγου. Για την σχέση πανεπιστημίου και κοινωνίας ισχύει ότι αν οι έλλογες σχέσεις στο εσωτερικό του πανεπιστημίου και προς την κοινωνία δεν αποκατασταθούν, θα αναπαραχθούν ψευδείς και επικίνδυνες σχέσεις μεταξύ των επιμέρους επιστημών (σχολών) και κομματιών της κοινωνίας, που η κυβέρνηση από λανθασμένη εκτίμηση θα ανέχεται και θα υποθάλπει προς βλάβη του όλου, με μείωση του διαφωτισμού σε κοινωνικό επίπεδο και αύξηση του δογματισμού και της αυθαιρεσίας κατά την διεκδίκηση επιμέρους στόχων από όλες τις πλευρές.

Με αφετηρία την υπεράσπιση της ελεύθερης κριτικής δραστη-

ριότητας της φιλοσοφίας, η καντιανή ανάλυση οδηγείται στον προσδιορισμό μίας θεμιτής και σύννομης διένεξης των σχολών ως όρου για την διαρκή κοινωνική πρόοδο. Η διένεξη αυτή δεν λύνεται με φιλική συνεννόηση, αλλά χρειάζεται έγκυρη, λέει ο Καντ, δικαστική απόφαση με δικαστή τον ανθρώπινο λόγο. Η διένεξη αυτή δεν μπορεί να παύσει ποτέ, γιατί οι δεσμεύσεις και οι κανόνες των κυβερνήσεων, στην παραγωγή των οποίων εμπλέκονται οι ανώτερες σχολές θα υπάρχουν πάντοτε καθώς δεν υπάρχει κοινωνία χωρίς κάποιους κανόνες και πολιτικές οριοθετήσεις και περιορισμούς για τα μέλη της. Οπότε θα πρέπει να υπάρχει πάντα και η δυνατότητα κριτικής σε αυτούς τους κανόνες που υπόκεινται πάντα στον κίνδυνο να είναι αποτελεσμα πλάνης ή να αντίκεινται στον σκοπό της νομοθεσίας. Η διένεξη αυτή δεν θίγει την κυβέρνηση (που είναι θεατής της), αλλά αφορά αποκλειστικά την σχέση μεταξύ των ανώτερων σχολών και της κατώτερης σχολής. Η διένεξη αυτή δεν θίγει ούτε την κοινωνική ειρήνη καθώς απευθύνεται στην επιστημονική δημοσιότητα που διακρίνεται από την δημοσιότητα που συγκροτείται μεταξύ εφαρμοστών της διδασκαλίας των άνω σχολών (δικηγόρων, γιατρών κ.λπ.) αφενός και λαού αφετέρου (σημειώνουμε εδώ την ύπαρξη ενός διαφοροποιημένου συστήματος επιπέδων δημοσιότητας στον Καντ που φαίνεται να αγνοούν οι σχετικές με το θέμα αναλύσεις του Habermas στο έργο του *Δομική αλλαγή της δημοσιότητας*).

Αντιθέτως η διένεξη αυτή συνυπάρχει με την ομόνοια του επιστημονικού και ευρύτερου κοινωνικο-πολιτικού σώματος, την οποίαν εξασφαλίζει, καθώς κρατάει ανοικτό τον δρόμο προς διαρκή πρόοδο, η οποία με την σειρά της μπορεί να οδηγήσει στην πλήρη ελευθερία κατά την δημόσια διατύπωση γνώμων και κριτικής. Σε μία τέτοια περίπτωση θα πληρωθεί το ρηθέν ότι οι έσχατοι έσονται πρώτοι, δηλαδή η κατωτέρα σχολή θα αναδειχθεί ως πράγματι ανωτέρα, καθώς η κυβέρνηση (ο πραγματικός εξουσιαστής) θα αναγνωρίσει ότι η φιλοσοφία της παρέχει καλύτερα μέσα για την πραγμάτωση των ιδίων των σκοπών της, από ό,τι η ίδια της η απόλυτη εξουσία. Με αυτήν την έννοια, γράφει ο Καντ, η διένεξη των σχολών δεν είναι πόλεμος που προκύπτει από την αντίθεση των τελικών στόχων ως προς το ποιανού κτήμα είναι η γνώση. Αποτελεί μάλλον θεμελίωση της κτητικής αξίωσης

του φιλοσοφικού λόγου. Μία τέτοια θεμελίωση, όπως και στην πολιτική, συνίσταται στην εγγύηση της ελευθερίας και της ιδιοκτησίας. Η ελευθερία όμως είναι όρος προκειμένου να είναι κάποιος ιδιοκτήτης μίας οποιασδήποτε γνώσης και εξασφαλίζεται με την ελεύθερη και ανεμπόδιση φιλοσοφική κριτική.

Η ανάλυση του Καντ επικεντρώνεται στην εξέταση ορισμένων ιδιαίτερων προβλημάτων που προκύπτουν κατά την διένεξη της Φιλοσοφικής Σχολής αφενός με την Θεολογική Σχολή και αφετέρου με την Νομική. Η διένεξη με την Θεολογική (στην οποία δεν θα επεκταθούμε εδώ) αφορά κεντρικά το πρόβλημα της ερμηνείας των Γραφών και τις αντιτιθέμενες αξιώσεις των θεολόγων που ανατρέχουν προς τούτο σε αποκεκαλυμμένες αλήθειες που περιέχονται σε ιε-

ρά κείμενα, και των φιλοσόφων που ανατρέχουν στην ηθικότητα και τον λόγο του ίδιου του ανθρώπου. Οι αντιτιθέμενες πλευρές συνάπτουν ειρήνη οριοθετώντας τα πεδία ισχύος των αξιώσεων κάθε πλευράς. Οι θεολόγοι έχουν το δικαίωμα και την άδεια να τηρούν και να καλλιεργούν την πίστη στην Βίβλο. Αλλά δεν μπορούν να αρνηθούν το δικαίωμα των φιλοσόφων να υποβάλλουν την πίστη αυτή στην κριτική του Λόγου: «Ο Θεός που μιλάει (όχι μέσω προφητών, θαυμάτων κ.λπ. αλλά) μέσω του ίδιου μας του ηθικο-πρακτικού λόγου είναι, χωρίς να χωρεί εξαπάτηση εδώ, ο γενικός ερμηνευτής του ίδιου του Λόγου και δεν μπορεί γενικά να υπάρχει άλλος (λ.χ. στην ιστορία) εξουσιοδοτημένος ερμηνευτής του Λόγου του. Γιατί η θρησκεία είναι καθαρά μια υπόθεση του Λόγου». Έχει ιδιαίτερη σημασία αυτή η τοποθέτηση ενόψει της προβληματικής της παραδοσιακής νομιμοποίησης της εξουσίας: Ο Καντ λέει εδώ ότι δεν είναι δυνατόν η πολιτική αυθαιρεσία, τα πολιτικά προνόμια κ.λπ., να στηριχθούν σε βιβλικά κείμενα. Δεν επιτρέπεται οι βιβλικές «αλήθειες» να αντιβαίνουν στον Λόγο.

Το πιο ενδιαφέρον τμήμα του καντιανού κειμένου αναφέρεται στην διένεξη της Φιλοσοφικής Σχολής με την Νομική. Το κείμενο αυτό γράφτηκε τρία χρόνια μετά την Γαλλική Επανάσταση στην οποία και εμμέσως αναφέρεται. Θέμα της διένεξης είναι η θεμελίωση των κανόνων σύμφωνα με τις αντιλήψεις των δύο σχολών. Είδαμε ότι η Νομική Σχολή είναι υποχρεωμένη να θεμελιώσει τους κανόνες κατ' ευθείαν στην «θε-

τικότητα» τους, δηλαδή στην πολιτική διαδικασία που εγγυάται την ισχύ τους. Με τον τρόπο όμως αυτόν εμπλέκεται στην προβληματική της ιστορικότητας, και της διαφορετικότητας μέσα στο ιστορικό, των δικαίων κανόνων. Άρα ζητούμενο και από τις δύο σχολές είναι η διευκρίνιση της φύσης της ιστορικής διαδικασίας, μέσα στην οποία θετικοποιούνται οι κανόνες αυτοί. Στην ουσία εδώ αντιπαρά τίθενται αφενός ένα σχετικιστικό επιχείρημα (ιστορισμός) που θεωρεί ότι η ιστορική διαδικασία δεν εκτυλίσσεται βάσει κάποιων μορφών ανάπτυξης που μπορούν να αξιολογηθούν και αφετέρου ένα κανονιστικό επιχείρημα που δέχεται ότι το ιστορικό μπορεί να ενταχθεί σε ένα ερμηνευτικό πλαίσιο που επιτρέπει την αξιολόγησή του βάσει ελλόγων κανόνων. Το δεύτερο επιχείρημα προ-

έρχεται από την Φιλοσοφική Σχολή, υποδεικνύεται δε κατ' αυτόν τον τρόπο στην Νομική Σχολή ότι αν δεν ιδιοποιηθεί τον φιλοσοφικό τρόπο επιχειρηματολογίας ως προς την έλλογη προέλευση του κανόνα νομοθεσίας κινδυνεύει να διολισθήσει προς τον ιστορικό σχετικισμό (ο οποίος θα συνδεθεί με την φύση της ως εμπειρικής επιστήμης).

Το πρόβλημα της κανονιστικότητας στην ιστορία τίθεται ως πρόβλημα της προόδου στην ιστορία. Με αφετηρία την σκοπιά της εμπειρίας, γράφει ο Καντ, δεν μπορεί να απαντηθεί το πρόβλημα της προόδου, δεδομένου ότι η εμπειρία δείχνει ότι ο άνθρωπος (ον έλλογο και αισθησιακό ταυτοχρόνως) μπορεί να δράσει μεν έλλογα (με κινητοποίηση της έλλογης πλευράς του), αλλά εξίσου μπορεί να

δράσει και εγωιστικά και ενστικτωδώς (με κινητοποίηση των αισθήσεων, ορμών κ.λπ.), ή μπορεί και να δράσει συνδυάζοντας τις δύο πλευρές του είναι του, τότε με τον έναν και τότε με τον άλλο τρόπο. Μπορεί δηλαδή κατ' αρχήν να κατανοηθεί η ιστορία, ξεκινώντας από την εμπειρία, είτε ως θετική πρόοδος, είτε ως αρνητική πρόοδος, είτε ως σειρά παλινδρομήσεων από την θετική προς την αρνητική πρόοδο και αντιστρόφως. Ενόψει της απροσδιοριστίας που πηγάζει από την εμπειρία η φιλοσοφική ανάλυση στρέφεται, εντός του όλου των ανθρώπινων ψυχικών δυνάμεων προνομιακά προς τον λόγο, παίρνοντας θέση υπέρ αυτού (ο διαφωτιστής στοχαστής στρέφεται προς τον Λόγο / Ήλιο, ως κέντρο του πλανητικού συστήματος, πραγματοποιώντας την κοπερνίκεια αντιστροφή στο πεδίο τώ-

ρα της φιλοσοφίας της ιστορίας): Η σκέψη ανακάλυψε τώρα μια νέα μέθοδο. Από την σκοπιά του Λόγου ξεκινώντας επαναστρέφεται προς την εμπειρική ιστορική διαδικασία αναζητώντας σε αυτήν δομές και κανονιστικότητες που αντιστοιχούν στον έλλογο τύπο, στη μορφή του Λόγου. Μία τέτοια μορφή είναι η γενική νομοθεσία σε ένα πολιτικό σύστημα (σε αντίθεση με τις προνομιακές ρυθμίσεις του ancien régime), στην πραγμάτωση της οποίας ο Καντ είχε εντοπίσει στο προεπαναστατικό δοκίμιό του: «Ιδέα για μία Ιστορία με πρόθεση κοσμοπολιτική» τον σκοπό της ανθρώπινης φύσης. Τώρα ο ορίζοντας διευρύνεται και ταυτοχρόνως συγκεκριμενοποιείται το αξιακό ιδεώδες καθώς εντοπίζονται στο γεγονός της Γαλλικής Επανάστασης – ιδωμένο από την σκοπιά του δημοσίου δικαίου, έλλογα χαρακτηριστικά, όπως είναι η πραγμάτωση της ελευθερίας, της γενικότητας, της δημοσιότητας και η θεμελίωση της πολιτικής στο δίκαιο. Το γεγονός αυτό αποτελεί πρόοδο, δηλαδή αξιόγνεση και αύξηση του αξιακού μέσα στο ιστορικό. Σε σχέση με μία τέτοια αντίληψη προόδου μπορεί να θεμελιωθεί και ο ζητούμενος κανόνας νομοθεσίας.

Εδώ στην ουσία ο Καντ, ως εκπρόσωπος της Φιλοσοφικής Σχολής, προτείνει στην Νομική Σχολή (στην σχολή που επεξεργάζεται τις αρχές της νομοθεσίας και της ερμηνείας) μία έγκυρη ερμηνευτική διαδικασία. Η ερμηνεία θα πρέπει να γίνεται κατά την «φύση του πράγματος», όπως θα έλεγαν οι νομικοί. Αλλά «πράγμα» δεν είναι το αποτέλεσμα του αυθαίρετου εργαλειολογικού πράττειν αυτών που κάθε φορά έχουν την εξουσία και μπορούν μάλιστα να προφητεύουν τι θα γίνει, αφού οι ίδιοι το κάνουν να γίνεται. Κριτήριο της θέσης και της ερμηνείας των νομικών και πολιτικών κανόνων είναι η συμφωνία τους με τις αρχές της ελευθερίας, της γενικότητας και του δικαίου που προσιδιάζουν σε έλλογες κοινωνίες και στους θεσμούς τους.

Το επιχείρημα αυτό μας επιτρέπει τώρα να διατυπώσουμε τρεις προτάσεις που αφορούν την φύση του πανεπιστημίου και την σχέση του με την κοινωνία:

1. Στο πανεπιστήμιο η οργάνωση των μαθήσεων αντανakλά την διαφοροποίηση των πεδίων, στα οποία η κοινωνία ιεραρχείται τα υποσυστήματά της, διαφοροποιείται και αυτοοργανώνεται ανάλογα με τον βαθμό ανάπτυξής της στον ιστορικό χρόνο.

Αλλά ταυτόχρονα στο πανεπιστήμιο αίρεται αυτή η διαφοροποίηση και εγείρεται η αξίωση ότι σε όλους τους κλάδους καλλιεργείται ισότιμα η γνώση μέσα από διάλογο και κριτική.

2. Το πανεπιστήμιο είναι αυτόνομο και ταυτόχρονα και κομμάτι ενός κράτους, ενός συγκεκριμένου πολιτικού / δημοσίου χώρου που ιδρύει χωρισμούς από την κοινωνία και χωριστές δημοσιότητες. Το πανεπιστήμιο αναπαράγει τους χωρισμούς αυτούς και όταν δρα εν ονόματι της κοινότητας ή με το επιχείρημα ότι αυτή δεν είναι ακόμη ώριμη να δράσει μόνη της.

3. Το πανεπιστήμιο δεσμεύεται κανονιστικά από μία αξίωση αποκατάστασης διεπιστημονικότητας στο εσωτερικό του και αποκατάστασης της σχέσης του προς το κοινωνικό περιβάλλον του. Αυτή η δέσμευση είναι αναγκαία *κριτική*, αφού οδηγεί στην αμφισβήτηση ότι οι υπάρχοντες χωρισμοί μέσα στην

γνώση και στην κοινωνία είναι άπαξ διά παντός εγκαθιδρυμένοι και αναλλοίωτοι.

Η εικονογράφηση του άρθρου είναι του Γιάννη Ψυχοπαίδη από τη σειρά *Τα πρωινά σχέδια*.